

ארגון ייחודי ושמו 'הדסה'

מירה קצבורג-יונגמן, נשים ציוניות באמריקה: הדסה ותקומת ישראל, באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון, תשס"ח, יא+344 עמ'.

מי שעבר בחייו ניתוח יודע היטב את ההבדל בין הרפואה להחלמה. הרי אם ייוותר האדם כפי שיצא מחדר הניתוח הוא ייוותר מנוסר, קרוע, שבור ותפור בתפר גס. אבל עוד ברגע החיתוך עטים אל פצעיו נחילים של רוחות תיקון (ההדגשה שלי) השוקדות על פצעיו הרבים כדבורים ולאורך חודשים ושנים מחברות ומחדשות תאים וכוחות.¹

הסיפור שלפנינו עוסק ב'רוחות תיקון' של אישה, הנרייטה סולד, שאהובה נטש אותה למען אחרת והיא חיפשה 'החלמה' בפעילותה להקמת ארגון 'הדסה', שנועד להציע לבני עמה 'רוחות תיקון'. הסיפור עוסק גם בפרקי 'החלמתו' של ארגון זה, בעיקר בזכות תושייתן של מנהיגותיו, לאחר שספג מהלומות, מקצתן בעתות מלחמה, וימים יגידו אם דפוס זה נכון גם כיום, בעת משבר כלכלי. אחת הדוגמאות לכך עולה מדברים שנשמעו בדיוני חבר המנהלות של 'הדסה' (Hadassah National Board) בנובמבר 1948, זמן לא רב לאחר שהארגון איבד עשרות מעובדיו ומנהליו, שנהרגו בשיירה שהותקפה בידי ערבים בדרכה להר הצופים, ונאלץ לנטוש את בית החולים היוקרתי שפעל על ההר. גם באותם ימים לא נפלה רוח 'הדסה'

1 א' הירשפלד 'במעלה הארוכה', מוסף 'הארץ', 18 ביולי 2008.

והיא דבקה בייעודיה בשירותי הבריאות במדינה שזה עתה נוסדה: 'הכשרת רופאים ברמה גבוהה ביותר, התמחות בתחומי רפואה ייחודיים, הצבה של אמות מידה גבוהות והליכה בעקבות מוסדות רפואה בעלי מוניטין בארצות אחרות' (עמ' 163). לעומת תפיסת ההתיישבות, החקלאות וההגנה אשר רווחה ביישוב היהודי בארץ-ישראל בראשית המאה העשרים, 'הדסה' בהנהגת סולד הגלה בשיפור המצב החברתי באמצעות רפורמות ברוח התנועה הפרוגרסיביות (1890-1920 בקירוב) בארצות-הברית. מבין רעיונות התנועה הפרוגרסיביות

נשים ציוניות באמריקה
הדסה ותקומת ישראל

הרעיונות שפעמו ומפעמים בהדסה ולהתחזקת אחר מקורותיהם היהודיים, הציוניים האמריקניים והנשיים. ניתוח זה נעשה על רקע ההקשרים של יהדות ארצות הברית ושל הציונות האמריקנית ומסכת היחסים שלהם עם היישוב ומדינת ישראל ועם ההסתדרות הציונית העולמית (עמ' 5). בסיוע מושגים פמיניסטיים, בעיקר מתחום ההיסטוריה – ולא מתחום הסוציולוגיה – התמקדה המחברת בתרומה קולקטיבית של נשים יהודיות למען ישראל ואף הצדיקה מעין 'ניתוח מגדרי של הדסה מול הסתדרות ציוני אמריקה' (עמ' 5-6).

המחקר מבוסס על בחינה מושכלת של מסמכים רבים מארכיונים בארצות-הברית ובישראל, על ראינות עם מנהיגות 'הדסה' לשעבר ועם דמויות מישראל שהיו קשורות למפעלה של 'הדסה', ועל ספרות מחקר ענפה. זהו מחקר לא מגויס, השואף לחשוף את המציאות על פניה השונים. הספר מתמקד במנהיגות, כלומר לפנינו מחקר היסטורי מסורתי, המבקש להסיק מדיון בקבוצה המובילה מסקנות באשר לארגון כולו. המחברת עומדת בהבטחה באשר ליעדי הספר ומשרטטת תמונה שיטתית, רחבה ומעמיקה של 'תופעת ארגון הנשים הדסה' בהקשר האמריקני והישראלי, וכל זאת בסגנון רהוט וקריא.

בפרק הראשון, 'הדסה, 1912-1933', המחברת סוקרת את הרקע להקמת 'הדסה' כארגון נשים ציוני ועוסקת בנושאים כגון התארגנויות נשים, פמיניזם חברתי ותהליכי התמקצעות והשכלה בקרב נשים. היא משרטטת את דמותה של סולד כמיישמת רעיונות פרוגרסיביים אמריקניים ודנה בתרומתה ליישוב בארץ (עמ' 20-21). בהמשך היא סוקרת קווים בולטים בדמויות המייסדות האחרות של 'הדסה' ובאידאולוגיה שלהן. אמריקניזציה, 'מעשיות וריאליסטיות' ופציפיזם היו היבטים שאפיינו לדבריה את פעילותן של מייסדות 'הדסה'.

האמריקנית, שהובילו בין היתר אנשי חינוך ומתקנים חברתיים, יש לציין בהקשר זה את ההשקפה כי המדע הוא מניע לקדמה ולמודרניות, השקפה שבאה לידי ביטוי בעקרונות של שיטתיות, ניהול כספי הגיוני, שימוש בטכנולוגיה ובמומחיות מקצועית. ברוח זו דאגו מנהיגי התנועה לשיפור תנאי החיים של מהגרים ונזקקים, בעיקר בתחומי הבריאות, החינוך והרווחה. בלטו בתנועה זו הנשים, אשר מצאו בה כר פעילות ואמצעי ליציאה מגבולות המרחב הפרטי, למעבר אל הספֵרה הציבורית ולחזוקת תפיסות מטרנליסטיות.² עשייה נשית זו נבעה גם מרעיונות של פמיניזם חברתי:

האידאולוגיה של הפמיניזם החברתי התבססה על ההנחה שגברים ונשים נבדלים אלה מאלה בתכונותיהם ובכישוריהם, ותכונותיה האינטלקטואליות של האשה והרגש המוסרי שלה מאפשרים לה לתרום לרפורמה חברתית. הפמיניזם החברתי הפך לאכסניה לרפורמות של התנועה הפרוגרסיבית האמריקנית, אך בנוסח ייחודי שביטא את מה שנחשב באותם זמנים כתחומה של האישה וכהולם את תכונותיה: בית, אמהות, חינוך [...] ותחומים הקשורים לרפואה ולבריאות הציבור (עמ' 10-11).

בהקדמה לספרה סוקרת מירה קצבורג-יונגמן את ספרות המחקר אשר עסקה בהיסטוריה של 'הדסה' ובמנהיגתה סולד, כגון העבודות של דונלד מילר, קרול קוטשר, ציפורה שחורי-רובין ושפרה שורץ, מיכאל בראון, אלון גל, אריקה סיימון וכותבת שורות אלה (עמ' 2-5).³ אלא שלדעתה טרם נעשה מחקר כולל על ארגון זה; כל אחד מהמחקרים הציג זווית ראייה אחרת מבחינת התקופה או תחום העניין, והמחברת שואפת למלא את החסר: 'ניסיתי לשרטט את היבטיו הרבים של הארגון ואת מגוון הרבדים התרבותיים שלו. ביקשתי לנתח את

2 M. Brown, *Israeli-American Connection: Its Roots in the Yishuv, 1914-1945*, Detroit 1996, p. 134
3 אציין את המחקר האחרון: E.B. Simmons, *Hadassah and the Zionist Project*, New York 2006

הפרק החמישי נסב על רעיונות אמריקניים אשר השתקפו בפעילות 'הדסה' בשנות הארבעים והחמישים, ובהם אלו הנוגעים לדמוקרטיה, לחופש ולחשיבות הנחלתה של 'תודעה עמוקה של שליחות וייעוד אוניברסליים' (עמ' 86). לדעת המחברת בהקשר זה היטשטשו הגבולות בין ערכים יהודיים לאלו האמריקניים, והתעוררה השאלה אם הקמתה של מדינה יהודית חיונית להמשך קיומה של היהדות באמריקה (עמ' 106). עמדתה של 'הדסה' באשר לנאמנות הכפולה, למדינת ישראל ולארצות-הברית, בתקופה שלאחר קום המדינה, השתקפה בהצהרה 'על אזרחותם האמריקנית של יהודי אמריקה, על נאמנותם הפוליטית הבלעדית לאמריקה, ועל כך שפעילותה הציונית של הדסה תורמת לאמריקה בתוקף העובדה שהיא מסייעת למימושם של אידיאלים אמריקניים' (עמ' 111).

בפרק השישי והשביעי נדונה ההתמודדות הרעיונית-הפוליטית של 'הדסה' עם מדינת ישראל עד 1956. הארגון נדרש בתקופה זו לשאלות שנגעו לסיוע ליישוב הארץ ולביטחונה, לקליטת עלייה ולאופי החלוציות שלו, שהצטיינה באיכותה אך הייתה מצומצמת בהיקפה לעומת זו של העליות ההמוניות. המחברת דנה בהגדרה של תפוצה (בארצות-הברית) לעומת גלות (באירופה) (עמ' 139) וכן במשא ומתן שהתנהל בעניין זה בין מנהיגות 'הדסה' לבין דוד בן-גוריון, שטען ש'אין יהודי תימן עולים מפני שהם ציונים יותר טובים מיהודי אמריקה' (עמ' 128). בסיכום מציינת המחברת כי 'הדסה' שאפה 'להיות תנועה ציונית עממית רחבה ולחתור לשמש ככתובת כללית א-פוליטית, הפונה לכול' (עמ' 148).

בדצמבר 1947 ביקש בן-גוריון מ'הדסה' כי תהיה אחראית לשירותים הרפואיים בארץ-ישראל, אך הארגון סירב. נושאו של הפרק השמיני הוא הסיוע של 'הדסה' ליישוב ובעיקר

בפרק השני, העוסק בשנים 1933-1947, נדון שינוי הדגשים בפעילותה של 'הדסה' בראשית שנות השלושים. לדוגמה מוזכרת שאלה שהעלו נשות 'הדסה' בעקבות עליית הנאצים לשלטון בגרמניה: 'האם טיפול טוב בבית חולים בארץ-ישראל הוא הצורך הדחוף ביותר בסדר היום שלהן' (עמ' 37). ואכן באותה עת ניתנה עדיפות לזימת איסוף הכספים למען מפעל 'עליית הנוער'. בפרק זה נדונה גם עמדתה של 'הדסה' באשר להקמת המדינה היהודית, ונבחנים קשריה עם ארגונים ציוניים.

לדברי המחברת, מחקרים שונים עסקו במנהיגות 'הדסה' וברקע החברתי והציוני שלהן, אך בעיקר עד שנות הארבעים, ולכן תיעוד דמויות מנהיגות אלה לאחר מלחמת העולם השנייה הוא נושא הפרק השלישי. המחברת עומדת על מאפייני שתי הקבוצות העיקריות של המנהיגות למרות הרקע המגוון שלהן – הקבוצה המזרח אירופית, שהתעניינה בתחומי 'הפוליטיקה הציונית והחינוך היהודי', והקבוצה הגרמנית, שהתרכזת בתחומי 'הבריאות, הפילנתרופיה ועליית הנוער' (עמ' 64). מלבד בחינת הדינמיקה של הניהול בארגון 'הדסה', יש בפרק זה בסיס נתונים מועיל, המבוסס גם על ראיונות, ואלמלא נאספו ורוכזו נתונים אלה לצורך המחקר שלפנינו, עלולים היו להיעלם בתוך זמן לא רב.

בפרק הרביעי, 'היסודות היהודיים – אידיאו-לוגיה ופרקטיקה', המחברת בוחנת את מקומם של היסודות היהודיים באידאולוגיה של 'הדסה', אשר הושפעה מהשקפותיהם של מנהיגים יהודים, ובהם לואיס ברנדייס, ושל אנשי חינוך ורוח יהודים באותה עת. המחברת מתארת בהקשר זה את הספרות האידאולוגית שרווחה בקרב יהודי ארצות-הברית באותה עת ואת פעילותן של תנועות הנוער החינוכיות שהתנהלו בחסות 'הדסה'.

למפעלים אחרים של 'הדסה', לא היו שורשים אמריקניים (עמ' 227).

טוב עשתה המחברת שהשוותה בין 'הדסה' לבין ארגונים אחרים באמריקה ובבריטניה – ובהם 'הסתדרות ציוני אמריקה', 'נשים חלוצות' (Pioneer Women), 'נשות מזרחי' וויצ"ו – כדי לעמוד על סוד הצלחתה של 'הדסה'. המחברת מסבירה את יתרונותיה של 'הדסה' בכך שהתמקדה במפעלים שנועדו לרווחת האוכלוסייה כולה ולא רק זו של נשים (עמ' 258). באופן פרדוקסלי, חבה הדסה את הצלחתה במידה רבה להיותה ארגון של נשים שפעל ופועל לאו דווקא למען נשים, מבחינה אידיאולוגית ומעשית כאחת. אדרבה, ההיסטוריה של הדסה מלמדת, כי ארגון זה לא חתר במישרין, ברוב שנותיו, לשינוי מעמד האשה או לקידום, לא בארצות הברית ולא בישראל' (עמ' 261); ב'הדסה' לא בלטו היבטים של הפמיניזם הליברלי אלא אלו של הפמיניזם החברתי.

בפרק האחרון, 'סוף דבר', המחברת מציגה את פעילותה של 'הדסה' היום למימוש רעיונותיה בעולם שהשתנה. המשך מפעל זה יושפע, כפי שהיא קובעת, בעיקר מהיקף הגיוס של נשים אמריקניות מוכשרות היכולות לממש את עצמן במסגרות מקצועיות, לארגון הציוני היהודי וההתנדבותי 'הדסה' (עמ' 282).

הוספת סיכום לכל אחד מפרקי הספר ובמיוחד בסופו עשויה הייתה לתרום לחידוד מסקנות המחקר והרעיונות המועלים בו. במקום סיכום, שיכול היה לקשור את כל החוטים לשורת מסרים עיקריים, בא כאמור בסיום הספר 'סוף דבר'. התצלומים תורמים להמחשת רוח הדברים, אך תוספת הפניות אליהם בטקסט יכולה הייתה לסייע בדבר. יש בספר אי דיוקים מעטים: למשל נכתב שבית החולים 'בילינסון' נפתח בשנת 1930 (עמ' 31), אך הוא נפתח בשנת 1936, ובשנת 1930 נפתח בית החולים 'העמק'. במקום אחר נאמר כי

לירושלים במלחמת השחרור. 'בשנת התקציב 1947-1948 טיפלה הסתדרות מדיציניית הדסה כ-4,000 פצועים, חיילים ואזרחים ובמהלך מלחמת העצמאות כולה הקיף הטיפול שלה 90% מפצועי המלחמה בירושלים' (עמ' 155).⁴ הפרק התשיעי עוסק בטיפול בעולים. 'הדסה' הלכה וצמצמה את תחומי פעילותה לאחר הקמת המדינה; היא העבירה לאחריות המדינה את השירות הרפואי לעולים ואת שירותי הרפואה המונעת, ובחרה להתמקד בתחומים מיוחדים, כגון עולים חולי שחפת, ובכית החולים בראש-העין, שנועד לעולי תימן, ושפעל משלהי 1949 ועד 1951. נוסף על כך הקימה מסגרות הכשרה במקצועות הרפואה והבריאות ויסדה את בית החולים בבאר-שבע ולימים את המרכז הרפואי בעין-כרם בירושלים.

כחלק מהתפיסה הפרוגרסיבית עסקה 'הדסה' גם בחינוך מקצועי וברוחת ילדים ונוער, ולכך ייחדה המחברת את הפרקים העשירי והאחד-עשר. אחד החידושים בספר הוא הטענה ש'הדסה' לא הסתפקה בייסוד מפעלים ובהשרשת מקצועות בהשראה אמריקנית אלא גם עיצבה דגמים לחיקוי. 'הדסה' אינה יכולה לספק את כלל צורכי החינוך המקצועי הנחוץ בישראל', כותבת קצבורג-יונגמן, 'ולכן עליה להציב דגמים להקמת מוסדות נוספים' (עמ' 213). בעשייה המשולבת למען 'עליית הנוער' פעלו מספר גורמים, וסולד וארגון 'הדסה' בלטו בהקשר הארגוני והתקציבי של המפעל מראשית שנות השלושים ובמידה מסוימת עד ימינו. מעניינת הערת המחברת על ייחודה של 'עליית הנוער' – למפעל זה, שלא כמו

4 על מעורבותה המשמעותית של 'הדסה' במלחמת השחרור בירושלים ראו גם: ד' וייס, 'הסיעוד כחלק משירותי הבריאות היהודיים בקרבות ירושלים בתקופת מלחמת העצמאות, 1947-1949', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, 1993.

מירה קצבורג-יונגמן – בידינו עתה מחקר מקיף על מפעלה החשוב של 'הדסה' בהקשרו הישראלי והאמריקני, מפעל שהיה רכיב דומיננטי בתשתיות שירותי הבריאות והחינוך בארץ, ושהוא עד היום מקור להשראה ולחיקוי.

במרכז הרפואי 'הדסה' נמצאים גם חמישה בתי ספר לרפואה המשותפים להדסה ולאוניברסיטה העברית (רפואה, רפואת שיניים, סיעוד, רפוי בעיסוק ובריאות הציבור) (עמ' 276), אולם רק שניים מבין אלה מוגדרים בתי ספר לרפואה. עם זאת אין בהערות אלה כדי לגרוע מן ההישג של